

STRUCTURILE ASOCIATIVE ALE MIGRANȚILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA: PARTE A UNEI SOCIETĂȚI CIVILE „DELOCALIZATE”?

Cristina HARUȚA

**Are Migrants' Organizations a Part
of a „Delocalized” Civil Society?
The Case of Republic of Moldova**

Abstract

Once migrants have settled in a country of destination, most of the times they tend to adhere or even establish migrant associations or organizations. Such voluntary associative structures can enlist members in various initiative groups, informal organizations, cultural and artistic clubs, charitable organizations, and professional foundations. Through such organizations migrants collectively maintain a link with their home country while also contributing to its development by engaging in different transnational practices, initiatives and activities that can be of political, economic or civic character. In this paper, by using the example of migrant organizations from Republic of Moldova I illustrate how in time a group of migrants can change its statute and role from being an ethnic group located outside of its country of origin into a branch of the civil society of their own country, as such becoming a „delocalized” civil society.

Keywords: migrant organizations, transnationalism, „delocalized” civil society, Republic of Moldova.

Cristina HARUȚA

Asistent univ. dr., Departamentul de Administrație
și Management Public, Facultatea de Științe Politice,
Administrative și ale Comunicării,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Tel.: 0040-264-431.361
E-mail: haruta@fspac.ro

*Revista Transilvană
de Științe Administrative*
2(45) / 2019, pp. 31-49

1. Introducere. Scurte considerații teoretice

Un proces de migrație implică călătoria, deplasarea unei persoane dintr-un loc în altul. Odată ajunși la destinație, în mod firesc, migranților li se întâmplă să își dorească să întâlnească și alte persoane de aceeași etnie sau naționalitate care provin din aceeași regiune sau comunitate de origine. Deși majoritatea întrunirilor pe care le organizează și la care iau parte migranții se încheie odată cu consumarea evenimentului, o parte dintre acestea, fiind însoțite de inițiativa unor persoane de a realiza lucruri în comun cu alți migranți, conduc la formarea unor asociații, grupuri de inițiativă sau organizații ce aparțin migranților care se află într-o țară sau alta. De aceea, nu este surprinzător faptul că, de-a lungul timpului, indiferent de locul în care se află, migranții participă la formarea unor structuri asociative voluntare. Asociațiile de ajutor reciproc, formațiunile politice naționaliste, cluburile culturale, grupurile de lobby sau advocacy, comunitățile religioase, societățile secrete sau asociațiile băștinașilor sunt doar câteva exemple rezultate în urma materializării dorinței de asociere, organizare și mobilizare colectivă a migranților cu scopul satisfacerii unor nevoi și interese comune (Moya, 2005). Scopul, mărimea și durata de viață a unor astfel de structuri depind de resursele pe care le au membrii din care acestea sunt alcătuite, de atitudinea și sprijinul din partea guvernelor statelor de destinație și de origine, de schimbările de ordin politic și economic din societățile de origine și de destinație, de structurile de oportunitate pe care le întâlnesc migranții etc. (Fauser, 2012; Faist, Fauser și Kivisto, 2011; Caselli, 2012; Vertovec, 2004). Chiar dacă sub aspectul numărului de membri din care ar putea fi alcătuite, structurile asociative ale migranților nu se pot compara cu numărul total al migranților, acestea sunt totuși importante, fiindcă au la bază identitatea și acțiunile colective ale migranților (Østergaard-Nielsen, 2009; Fauser, 2012; Orozco și Rouse, 2007; Brinkerhoff, 2008, 2012; Morales și Jorba, 2010).

Din punct de vedere paradigmatic, dacă acțiunile, activitățile și inițiativele colective ale migranților vizează menținerea sau cultivarea, după caz, a unor legături sociale, economice, politice sau simbolice cu statul de origine, transnaționalismul¹, ca teorie a migrației, pare să explice într-o mare măsură comportamentul migranților. Conform asumțiilor înaintate de adepții transnaționalismului, migrația nu este un proces autonom și unidirecțional, ci un flux alcătuit din acțiuni/ comportamente repetitive ce au loc între două puncte geografice (*localities*): locul din care s-a emigrat și locul în care s-a stabilit sau se află migrantul (Haruța, 2018). Fluxul de acțiuni și comportamente repetitive menționat contribuie la apariția și accentuarea unei dualități a vieții migranților, ce se manifestă de cele mai multe ori prin faptul că aceștia vorbesc sau înțeleg mai multe limbi și/ sau pot să dețină cetățenia statului de origine și a celui de destinație, beneficiază de un grad înalt de mobilitate între culturi, locuiesc sau se raportează la un „acasă” atât în statul de origine, cât și în cel de destinație (Castles, de

---

1 Transnaționalismul se definește ca fiind procesul prin care persoanele reușesc să stabilească și să mențină relații sociale și culturale care transcend granițele naționale (Glick Schiller, Basch și Szanton Blanc, 1992; Faist, 2010; Glick Schiller, 2003).

Haas și Miller, 2013, p. 812; Glick Schiller, Basch și Szanton Blanc, 1995; Portes, Guarnizo și Landolt, 1999; Faist, 2010), și, nu în ultimul rând, desfășoară și se angajează simultan sau alternativ în activități economice, sociale, politice și culturale continue/neîntrerupte în două locuri geografice distincte.

În acest context, ar trebui precizat că specificul și conținutul combinațiilor de legături sociale, materiale și simbolice ce alcătuiesc spațiile sau câmpurile transnaționale ale migranților (*transnational social spaces/ fields*) nu sunt doar consecințele unor acțiuni individuale de ordinul milioanelor, dar și ale celor colective, susținute de structurile asociative ale migranților (rețele, organizații, asociații ale migranților/ ale diasporei etc.). Spre deosebire de influențele și transferurile efectuate de entitățile internaționale, de genul organizațiilor internaționale și interguvernamentale (de pildă, Banca Mondială, OECD, Fondul Monetar Internațional), al companiilor multinaționale și al corporațiilor, pe care literatura de specialitate le înscrie în așa-numitul transnaționalism „de sus în jos” (*transnationalism from above*), migranții, alături de familiile, comunitățile și asociațiile pe care le formează, participă la menținerea celui de al doilea tip de transnaționalism, „de jos în sus” (*transnationalism from below*) (Portes, Escobar și Radford, 2007; Faist, 2010; Portes, Guarnizo și Landolt, 1999). Din anumite puncte de vedere, putem spune că ne aflăm în prezența unei forme de transnaționalism „de jos în sus” ori de câte ori acțiunile colective ale migranților vizează dezvoltarea, sprijinirea sau menținerea legăturii cu statul de origine.

În urma căror procese apar așa-numitele structuri asociative ale migranților și în care dintre categoriile teoretice sau juridice se încadrează astfel de formațiuni, grupuri sau organizații? Mai mult decât atât, în ce măsură putem spune că în virtutea raporturilor pe care le au cu statul de origine, structurile asociative ale migranților alcătuiesc o ramură a societății civile a aceluși stat? Întrucât structurile asociative ale migranților au un caracter greu de definit, o parte dintre autori susțin că ele nu aparțin în totalitate nici statului în care se înființează și nici statului din care provin migranții (Fauser, 2012; Faist, Fauser și Kivisto, 2011). Până în prezent, studiile efectuate pe tema comportamentului asociativ al migranților au contribuit la delimitarea a două perspective distincte ce și-au propus să explice apariția organizațiilor de migranți. În timp ce prima perspectivă accentuează că motivul apariției organizațiilor ține de diferențele ce pot să survină, pe de o parte, între aspirațiile de integrare ale migranților în societatea de destinație și, pe de altă parte, atașamentul lor față de locul de origine, a doua abordare pune în evidență exact simultaneitatea celor două procese, adică integrarea în țara în care se află și orientarea spre țara din care provin migranții (Fauser, 2012; Faist, Fauser și Kivisto, 2011). Din punctul de vedere al teoriilor ce alcătuiesc prima perspectivă, organizațiile de migranți sunt „punți de legătură” sau mediatori ce contribuie la integrarea străinilor într-o nouă societate, ele putând să indice și eșecul procesului de integrare în acele cazuri în care atașamentul pentru locul de pornire persistă și duce la diminuarea loialității față de țara de destinație, subminând-o totodată. Pentru a măsura succesul organizațiilor de migranți prin prisma modului în care acestea reușesc să îi ajute pe migranții nou-veniți să se adapteze, este suficient să ne uităm la scopurile

pe care le definesc și pe care se sprijină organizațiile. De aici și logica conform căreia organizațiile care își propun să reproducă și să promoveze cultura și tradițiile locului de origine și sunt, în mare parte, orientate către acesta, nu sunt percepute ca fiind capabile să susțină integrarea migranților sau să apere interesele lor colective în țara de destinație. Aceleași teorii clasice precizează că, odată cu trecerea timpului, chiar și organizațiile care au un substrat etnic neîndoielnic vor dezvolta loialități și atașamente mai pronunțate față de țara-gazdă. Adepții celei de a doua perspective evidențiază angajamentele simultane ale organizațiilor de migranți îndreptate atât înspre soluționarea problemelor ce țin de stabilirea și integrarea migranților, dar și înspre menținerea legăturilor cu țara de origine (Portes, Escobar și Radford, 2007; Faist, Fauser și Kivisto, 2011; Fauser, 2012; Lacroix, 2009, 2010). Dovada pentru faptul că angajamentele simultane nu reflectă incompatibilități, ci, dimpotrivă, se consolidează reciproc, sunt proiectele, inițiativele, programele, activitățile, pozițiile și discursurile oficiale articulate de reprezentanții organizațiilor de migranți într-un spațiu social transnațional. Un argument pentru punctul de vedere de mai sus este că prin intermediul capitalului social acumulat de organizațiile de migranți în urma activităților transnaționale, ce constau în transferurile de experiență, cunoștințe și resurse, ele reușesc, de fapt, să faciliteze procesele de adaptare și integrare a migranților (Vertovec, 2004). Așadar, ne putem aștepta ca multe dintre acțiunile colective ale migrațiilor, indiferent de forma de constituire a acestora, să se încadreze în demersurile și inițiativele caracteristice membrilor societății civile, doar că spre deosebire de majoritatea cazurilor în care societatea civilă acționează și „vociferează” din interior, fiind parte integrantă a statului pe care îl prezintă, migrații și structurile asociative pe care le formează vor acționa aflându-se în afara statului pe care îl sprijină sau la dezvoltarea căruia contribuie prin acțiunile sale. Cea din urmă aserțiune constituie interogația de pornire a întregului demers empiric prezentat în articolul de față, în care voi ilustra tipul și caracterul proiectelor și inițiativelor transnaționale ale migranților, prin care aceștia îndeplinesc rolul unei societăți civile „delocalizate” în rezultatul migrației, recurgând la exemplul organizațiilor constituite într-un număr larg de state de destinație de către migrații din Republica Moldova. În următoarea secțiune am prezentat pe scurt prin ce metode am colectat datele despre organizațiile de migranți din Republica Moldova, dintr-un număr total de zece state de destinație. Pentru a înțelege comportamentul colectiv și asociativ al migranților, în a doua secțiune a articolului am realizat o prezentare succintă a principalelor caracteristici ale organizațiilor de migranți analizate. Utilizând o serie de vinete (*vignettes*) am ilustrat în a treia secțiune inițiativele și proiectele structurilor asociative ale migranților din Republica Moldova. Exemplele prezentate permit validarea parțială a asumției inițiale: prin acțiunile colective pe care le desfășoară migrații din Moldova, constituiți în diverse structuri asociative, aceștia participă și se implică în procesele sociale, politice și economice din statul lor de origine, exercitând totodată atribuțiile unor membri ai societății civile a statului din care au emigrat.

2. Metodologie și culegerea datelor. Profilul și caracteristicile unităților de cercetare: structurile asociative ale migranților din Republica Moldova

Utilizând informațiile disponibile online și pornind de la un document cu detalii incomplete cu privire la datele de contact și obiectivele exacte ale organizațiilor de migranți din Republica Moldova, în perioada ianuarie-martie 2017 am contactat prin e-mail sau telefonic aproximativ un sfert dintre reprezentanții acestora cu scopul de a le solicita acordul pentru desfășurarea unor interviuri. Din totalul persoanelor cu care am luat legătura, la interviurile propriu-zise au participat 18 persoane care fie îndeplineau rolul de președinți/ vice-președinți/ lideri formali sau informali ai asociațiilor, fie, pur și simplu, erau membri activi și dețineau informații despre structura asociativă din care făceau parte. Din cauza calității nesatisfăcătoare a datelor, am fost constrâns să renunț la două dintre interviurile realizate, astfel încât datele empirice colectate au fost rezultatul interviurilor realizate cu 16 persoane, provenind din 10 state de destinație (Italia, Grecia, Finlanda, Canada, Suedia, Belgia, Franța, Marea Britanie, Olanda și Danemarca) (Anexa 1). Totodată, trebuie precizat că puținele informații disponibile cu privire la organizațiile constituite de migranți sunt statisticile cvasi-oficiale ce conțin detalii cu privire la evoluția din ultimii ani a numărului de asociații fondate de moldovenii din întreaga lume, pe care le-am solicitat de la Biroul pentru Relații cu Diaspora din Republica Moldova. Pentru anul 2017, în documentele puse la dispoziție se preciza un număr aproximativ de 87 de asociații, grupuri de inițiativă sau comunități de migranți moldoveni în străinătate (Tabelul 1). O caracteristică omniprezentă a structurilor asociative de migranți este că acestea nu dețin statute, regulamente sau strategii, fapt ce a îngreunat procesul de colectare a datelor. Practic, acestea nu lasă niciun fel de „urme scrise” ce ar putea fi citite, parcurse sau analizate. Singura modalitate de a afla mai multe despre istoricul și evoluția organizațiilor, precum și despre activitățile, viziunile, obiectivele sau planurile de viitor, este contactarea unui reprezentant al acestora sau accesarea paginilor web sau de Facebook ale organizațiilor.

În ceea ce privește amploarea comportamentului asociativ al migranților din Republica Moldova, nu se cunoaște exact care este explicația pentru diminuarea numerică impresionantă a acestor structuri din ultimii cinci-șapte ani, însă, unul dintre argumentele probabile, formulate în urma desfășurării interviurilor, este că diferențele mari dintre datele din 2012 și 2017 vorbesc despre faptul că organizațiile pe care le fondează migranții sunt, în mare parte, instabile, fragile și efemere. Mai mult, se pare că acestea nu sunt create să reziste și să persiste. De asemenea, s-a dovedit pe cât se poate de adevărată asumția că structura asociativă dispare odată cu „dispariția din peisaj” a persoanei sau a persoanelor care a/ au contribuit la fondarea acesteia. Am identificat cel puțin două explicații ipotetice pentru această presupunere, care ar fi valabile și în cazul Republicii Moldova. Dat fiind gradul de maturitate redus al procesului de migrație din Republica Moldova (Haruța, 2016), o parte dintre asociații care au existat, să zicem, în anul 2012 și nu mai pot fi identificate în 2017, au dispărut din cauză că migranții s-au mutat din regiunea sau țara de destinație în care a fost inițial înființată asociația și nu s-au mai (pre)ocupat de soarta și evoluția ei ulterioară. De

asemenea, un factor important care influențează dinamica organizațiilor de migranți rezidă în faptul că puține dintre acestea au un caracter formal sau instituționalizat, ceea ce ar presupune ca structurile să fie oficial înregistrate ca organizații voluntare și nelucrative, fiind, de regulă, înscrise ca organizații non-guvernamentale, în orașele sau localitățile de destinație ale migranților (cum ar fi așa-numitele *hometown associations*, *HTOs*, *migrant networks*, *migrant organizations* din Mexic, Maroc, Turcia, India etc.),. Doar cu titlu de exemplu, să ne uităm la cazul migranților moldoveni de pe teritoriul Republicii Italiene. În anul 2015, centrul IDOS din Roma a realizat, la solicitarea Ministerului Muncii din Italia, o inventariere a organizațiilor înființate de migranți proveniți de pe toate continentele, din care a rezultat că moldovenii ocupă al șaselea loc după numărul de asociații active fondate, care reprezintă în termeni absoluți 72 de organizații sau 3,4% din totalul celor ce existau în Italia în momentul efectuării studiului (Moraru și Deleu, 2016). Același document arată că peste 30% dintre asociațiile moldovenilor au fost fondate între 2000 și 2009, ani ce coincid cu perioada în care populația Republicii Moldova s-a orientat decisiv spre alte state din Europa, și nu numai, cu scopul găsirii unui loc de muncă, în prezent Italia fiind al doilea stat după Federația Rusă în care se află numărul cel mai mare de cetățeni din Moldova (Marcu, 2014; Tajeda, Varzari și Porcescu, 2013). Datele culese de italieni le contrazic pe cele ale moldovenilor, deoarece în baza de date actualizată periodic de Biroul pentru Relații cu Diaspora din Republica Moldova, al cărui scop este să colaboreze și să comunice cu migranții din întreaga lume, în 2012 figurau 50 de asociații în Italia, iar în 2017 doar 31 de asociații, semn că tenacitatea asociațiilor de pretutindeni, nu doar din Italia, este limitată. Evoluția organizațiilor fondate de moldoveni în țările de destinație este neclară, însă se cunoaște că față de acum cinci sau zece ani, în prezent asociațiile au scopuri mai bine delimitate și că există asociații și în state de destinație, mai noi, precum Belgia, Franța, Olanda, Danemarca, constituite fie de studenți, fie de persoane care au pregătire profesională înaltă (*highly skilled migrants*) și s-au stabilit permanent în acele state (a se vedea Tabelul 1).

Lipsa de stabilitate a organizațiilor de migranți din Republica Moldova nu ar trebui să ne mire, deoarece, per ansamblu, reziliența, adaptabilitatea și flexibilitatea nu sunt trăsături caracteristice organizațiilor de migranți, în principal, din cauză că acestea se dovedesc a fi incapabile să evolueze și să se adapteze la schimbările ce au loc în mediul în care există și în comunitatea de migranți (Fauser, 2012; Faist, Fauser și Kivisto, 2011; Caselli, 2012; Vertovec, 2004). De altfel, de-a lungul existenței sale, orice structură asociativă ar putea să se confrunte cu trei tipuri de provocări majore, care o pun la încercare, dar o și ajută să își construiască reziliența, dacă este cazul. Acestea sunt (1) transformările sociale, economice și politice ce au loc în țara de origine și în țara de destinație, (2) modificările pe care le suferă direcțiile și formele de migrație, alături de schimbările survenite în politicile de migrație ale statelor de destinație și (3) mutările și schimbările ce au loc în interiorul comunităților de migranți ca urmare a efectelor integrării migranților mai vechi și a presiunii de integrare a migranților mai noi. Un exemplu pentru prima provocare sunt schimbările în politicile cu privire la imigranți.

Tabelul 1: Numărul structurilor asociative înființate de migrații moldoveni, după țările de destinație (2012 și 2017), scopurile și vechimea acestora

Țara de destinație	Număr structuri	Număr structuri	Număr structuri
	2012	2017	Diferență 2012 – 2017
Marea Britanie	4	2	-2
Canada	5	7	+2
Germania	3	1	-2
Grecia	7	1	-6
Franța	12	-	-12
Italia	50	31	-19
Portugalia	10	2	-8
Federația Rusă	16	10	-6
Ucraina	16	1	-15
Olanda	-	2	+2
SUA	-	7	+7
Spania	-	8	+8
Alte state	33	12	-21
Total	156	87	-69

Obiectivele structurilor asociative (în baza datelor furnizate de Biroul pentru Relații cu Diaspora în 2017):

Cultural – 90%

Social – 80%

Educațional – 56%

Filantropie/ acțiuni de caritate – 48%

Antreprenariat – 20%

Promovarea Republicii Moldova în țara de destinație – 4%

Vechimea structurilor asociative voluntare înființate de migrații moldoveni:

0-2 ani – 20 asociații (23%)

3-5 ani – 23 asociații (26,4%)

6-10 ani – 30 asociații (34,8%)

11-15 ani – 8 asociații (9,3%)

Peste 15 ani – 6 asociații (6,5%)

Sursa: Biroul pentru Relații cu Diaspora din Republica Moldova (date extrase și prelucrate de autor)

Dacă un stat de primire își revizuieste politica față de migrații prin care este afectată toleranța față de aceștia și duce la accentuarea în rândul migraților a sentimentului că ei nu sunt bineveniți, atunci și organizațiile de migrații vor fi în mod automat lipsite de membrii lor, întrucât o parte dintre aceștia vor decide să revină de unde au plecat sau să se mute în altă parte. Tot la prima provocare, se pot invoca politicile de diaspora ale statelor de pornire. Pe măsură ce statele de pornire dezvoltă instrumente prin care își propun să (re)câștige încrederea cetățenilor săi emigrați, o parte dintre organizațiile de migrații vor dori să își adapteze scopurile pentru a include mai multe activități orientate înspre statul de origine și își vor recalibra raporturile cu acesta (Gamlen, 2014).

Prin intermediul interviurilor și analiza site-urilor/ paginilor de Facebook, am putut decela că, deocamdată, există trei tipuri de structuri asociative ale migranților moldoveni aflați în străinătate: (1) prima categorie este a celor care se axează, în principal, pe activitățile cu caracter etno-simbolic, (2) al doilea tip, cel mai puțin numeros, este al asociațiilor ce vizează doar activități transnaționale sau locale cu caracter civic sau filantropic și, în fine, cea de-a (3) treia categorie înglobează cele mai multe dintre asociații și este alcătuită din acele structuri care combină, în diferite proporții, practicile, inițiativele și activitățile etno-simbolice locale și transnaționale cu cele civice/ politice locale sau transnaționale. Pentru început, voi spune doar că practicile și activitățile cu caracter etno-simbolic sunt locale și au drept scop menținerea și, pe alocuri, construirea unei identități individuale și colective, iar practicile și activitățile filantropice, lobby-ul politic, cele ce constau în transferuri de *know-how* sunt transnaționale și urmăresc menținerea legăturii cu statul de origine, Republica Moldova. Simpla constatare referitoare la existența primelor două categorii de structuri asociative ne aduce mai aproape de o validare parțială a asumției inițiale cu privire la importanța acțiunilor și a angajamentelor transnaționale ale migranților pentru a determina apartenența lor la o presupusă societate civilă „delocalizată”.

În Caseta 1 mi-am propus să realizez o prezentare succintă a unor exemple de structuri asociative ale căror obiective și activități le-am preluat de pe site-urile asociațiilor, dacă acestea existau, sau de pe paginile oficiale de Facebook sau le-am aflat în urma realizării interviurilor. Cu ajutorul vinietelor prezentate în Caseta 1 se poate lesne vedea că orientarea structurilor asociative este difuză și imprecisă, multe dintre ele nefiind extrem de deschise spre cooperarea sau colaborarea cu diverse entități din textele de primire, iar, în ceea ce privește societatea de origine, obiectivele și scopurile asociațiilor denotă, în multe cazuri, dorința menținerii unor legături simbolice cu Moldova. În câteva dintre prezentările structurilor se menționează explicit obiective ce fac referire la contribuții, implicare, co-dezvoltare, intervenții, stabilirea de colaborări, parteneriate, inițierea de proiecte, dezvoltarea și diversificarea activităților prin atragerea de finanțări locale sau internaționale etc. Anume aceste tipuri de activități denotă practici și inițiative transnaționale din partea migranților, transformându-i în parteneri de dezvoltare sau membri ai societății civile „delocalizate”, pe care am definit-o mai sus. Din baza de date sumară solicitată de la Biroul pentru Relații cu Diaspora aflăm că 90% dintre organizații precizează că scopul lor este unul cultural, 80% specifică un scop social, 56% și, respectiv, 48% dintre organizații precizează că promovează scopurile educaționale și filantropice și doar 20% vizează scopuri antreprenoriale și puțin sub 5% își propun să promoveze Republica Moldova în țara de destinație în care se află. Deși acest lucru nu reiese în mod explicit din puținele date disponibile, pare să fie evident că majoritatea organizațiilor de migranți au fost înființate și există pentru a se concentra în special asupra activităților cu specific cultural, constând în reproducerea și perpetuarea culturii și a tradițiilor țării de origine. Cu toate acestea, pe lângă faptul evident că structurile asociative contribuie la integrarea migranților în statul de origine, o parte dintre organizații se implică sau desfășoară și activități transnaționale de tipul celor filantropice sau al celor ce țin de lobby-ul politic.

Caseta 1: Scopurile și obiectivele structurilor asociative ale migranților din Republica Moldova. Câteva exemple

Exemplul 1

Comunitatea Moldovenilor din Quebec, Canada

Website-ul Asociației „Comunitatea Moldovenilor din Quebec” precizează că organizația a fost înființată în anul 2008. Comunitatea Moldovenilor din Quebec sau CMQ este o organizație ce, la începutul existenței sale, și-a propus „să apropie și să unească diaspora moldovenească, să consolideze potențialul său spiritual și economic”. Un alt scop al organizației constă în oferirea sprijinului pentru moldovenii care se mută să locuiască în Canada, provincia Quebec, aceasta asumându-și să contribuie la integrarea eficientă a nou-veniților în societatea canadiană. Misiunea oficială a asociației este de a promova interesele moldovenilor în Canada și de a consolida legăturile politice, economice și sociale între țara de destinație și Republica Moldova. Obiectivele organizației sunt facilitarea și favorizarea integrării și a adaptării economice și sociale a migranților; promovarea dezvoltării sociale, economice și politice a comunității; promovarea muzicii, a folclorului și a tradițiilor moldovenești prin organizarea de evenimente; organizarea de acțiuni filantropice și de caritate; încurajarea parteneriatelor cu alte asociații de migranți și cooperarea cu autoritățile locale din Canada în vederea promovării comunității.

Sursa: <http://www.moldovaquebec.ca>

Exemplul 2

Asociația moldo-britanică pentru cultură și dezvoltare „Vatra”, Marea Britanie

Organizația a fost înființată în anul 2010 de către un grup de persoane stabilite în Marea Britanie. Membrii fondatori și-au propus să încerce să păstreze și să promoveze tradițiile și cultura Moldovei, să inițieze cooperări cu organizații guvernamentale și non-profit din Moldova și din Marea Britanie și să contribuie la eradicarea sărăciei și la creșterea nivelului de trai al locuitorilor din Moldova prin contribuirea la realizarea unor programe naționale de dezvoltare.

Sursa: <http://www.vatra.org.uk/>

Exemplul 3

Asociația moldo-italiană de colaborare și integrare A.M.I.C.I., Italia

Structura a fost fondată în anul 2007 de un grup de cinci migranți moldoveni din Italia, iar în anul 2008 a fost oficial înregistrată în Italia. Obiectivele inițiale ale asociației au fost menținute până în prezent și constau în promovarea culturii românești în rândul comunității de moldoveni din Italia și organizarea acțiunilor filantropice și de caritate pentru locuitorii din Moldova.

Sursa: Interviu, Președinte al Asociației A.M.I.C.I.

Exemplul 4

Asociația „Venlig hilsen Moldova”, Danemarca

Organizația a fost fondată în anul 2013 de un grup restrâns de tineri. Obiectivele principale ale organizației constau în informarea cetățenilor moldoveni din Danemarca cu privire la legislația din această țară. Membrii asociației și-au propus să contribuie la facilitarea procesului de integrare a moldovenilor și să mențină valorile culturale ale țării de origine, precum și legăturile de ordin social și politic cu țara de origine.

Sursa: Interviu, Președinte al Asociației „Venlig hilsen Moldova”

Exemplul 5

Asociația moldovenilor din Marea Britanie, AMMB

Asociația a fost înființată în anul 2007 de către un grup de studenți aflați la Londra. Obiectivele inițiale, ce au fost menținute până în prezent, au constat în organizarea de activități pentru a consolida comunitatea de moldoveni din Marea Britanie și a facilita legătura cu cei din Moldova. Viziunea pe termen lung este „crearea unui punct de referință pentru toți moldovenii aflați în Marea Britanie și colaborarea internațională cu alte asociații similare”. Asociația are câțiva parteneri cu care menține legătura și încearcă să extindă relațiile de parteneriat. Deseori membrii organizației apelează la Ambasada Republicii Moldova, precum și la parteneri comerciali și persoane fizice din Londra.

Sursa: Interviu, Vicepreședinte al Asociației AMMB

După cum am lăsat deja să se înțeleagă și mai sus, structurile asociative ale migranților moldoveni sunt diferite sub aspectul mărimii, al scopurilor, al nivelului de formalizare sau instituționalizare, al resurselor, al duratei de viață, al practicilor de comunicare și colaborare pe care le manifestă etc. O parte dintre studiile realizate pe cazurile migranților ce provin din alte state confirmă faptul că trăsăturile regăsite pentru cazul specific al migranților din Moldova sunt, în general, definitorii pentru comportamentul asociativ al migranților de pretutindeni (Morales și Jorba, 2010; Østergaard-Nielsen, 2009; Lacroix, 2009; Caselli, 2012). Prin urmare, în această privință, Moldova nu constituie o excepție sau un caz aparte. Dacă comparăm tabloul obținut pentru asociațiile de moldoveni din întreaga lume cu rezultatele altor studii efectuate pe grupurile de migranți proveniți din alte regiuni sau state, ne convingem că trăsăturile caracteristice structurilor asociative înființate de moldoveni în străinătate, adică eterogenitatea și hibriditatea, se regăsesc într-o mulțime de alte exemple. De pildă, Lacroix (2009) a scris despre marocanii și algerienii din Franța și a reușit să constate lucruri similare, iar Morales și Jorba (2010) s-au concentrat pe asociațiile migranților din Spania și în studiul lor ajung la aceleași concluzii. De asemenea, din exemplele pe care le analizează autorii care s-au preocupat de organizațiile, grupurile sau asociațiile migranților din SUA, Franța, Spania sau Germania, reiese că structurile asociative pe care le creează migranții îndeplinesc roluri ce combină interesele indivi-

duale și cele colective, capacitatea migranților de a se mobiliza colectiv fiind elementul care accentuează înainte de toate potențialul de modernizare, schimbare socială sau dezvoltare al acestora (Østergaard-Nielsen, 2003, 2009; Lacroix, 2009, 2010a, 2010b; Morales și Jorba, 2010; Fauser, 2012; Portes, Escobar și Radford, 2007).

3. Inițiativele și acțiunile structurilor asociative ale migranților din Republica Moldova

În pofida faptului că majoritatea structurilor asociative se orientează în continuare către cetățenii moldoveni aflați în țările de destinație în care sunt înființate și că activitățile pe care le desfășoară contribuie la consolidarea și reproducerea unor pattern-uri sociale vechi, caracteristice țării de origine și cu care migranții sunt familiarizați, mai nou, se remarcă o tendință recentă de constituire a unor pattern-uri sociale noi și transnaționale, constând în activități de voluntariat, acte de filantropie, implicare în comunitate, formarea unor rețele de transfer de cunoștințe, adoptarea unor poziții de lobby și multe altele, toate fiind realizate de comunitățile și/ sau structurile asociative ale migranților. Într-o altă interpretare, diversificarea treptată a activităților migranților și accentuarea caracterului lor transnațional contribuie și la modificarea rolului pe care l-ar putea avea migranții, în general, și organizațiile lor, în particular. Ceea ce doresc să pun în evidență este că comunitățile de migranți, constituind totalitatea migranților și a structurilor asociative, încep să se transforme dintr-un grup etnic aflat peste hotarele țării sale de origine, într-o ramură a societății civile moldovenești ce se extinde peste granițele Moldovei. Simultan, o parte dintre migranți și organizațiile lor cele mai active, vocale și prezente frecvent în spațiul virtual și cel mediatic, par să reprezinte, dintr-o anumită perspectivă, un segment delocalizat al societății civile moldovenești și, cu siguranță, încep să îndeplinească rolul unor actori importanți pentru Moldova.

Pentru a da greutate argumentului de mai sus, în cele ce urmează voi analiza și voi descrie principalele activități, inițiative, proiecte, programe sau mișcări ale migranților din Moldova, așa cum acestea s-au conturat în urma efectuării cercetării calitative ce a constat în realizarea de interviuri și în examinarea materialelor online (site-uri, pagini de Facebook, bloguri, știri etc.). În Caseta 2 am prezentat doar câteva exemple de activități pe care le-am considerat a fi mai relevante și care reflectă eterogenitatea inițiativelor orientate doar către migranții din țara de destinație și a celor transnaționale, orientate către Republica Moldova. Este un lucru bine știut că activitatea transnațională, îndeosebi cea care poate avea implicații asupra dezvoltării țării de origine, nu este foarte intensă, întrucât migranții sunt în mare parte concentrați asupra vieților și lumilor lor sociale și economice din țara de destinație. Cu toate acestea, câțiva apărători ai transnaționalismului au argumentat în repetate rânduri că în pofida volumului limitat al activităților transnaționale, atunci când la fluxurile susținute în mod repetat de unii migranți activi în spațiul transnațional, precum asociațiile, se adăugă și nenumăratele activități periodice și ocazionale ale celorlalți migranți, combinația creată poate conduce la procese sociale și economice ce pot avea un im-

pact asupra unor comunități sau țări întregi (Portes, 2003). De aici, de fapt, decurge importanța pe care o au toate acțiunile orientate către țara de origine a structurilor asociative de migranți.

Caseta 2: Activitățile, inițiativele și practicile structurilor asociative de migranți din Republica Moldova. Câteva exemple

Exemplul 1

Asociația moldo-italiană de colaborare și integrare A.M.I.C.I., Italia

Membrii și reprezentanții asociației se axează în principal pe organizarea activităților cu specific cultural, desfășurate cu prilejul sărbătorilor naționale sau religioase. Acțiunile de filantropie vizează beneficiarii din Moldova și presupun colaborarea cu orfelinatele și azilurile de bătrâni din Moldova, dar și comunicarea directă cu familiile social vulnerabile din Moldova pe care le identifică membrii asociației. De exemplu, o acțiune cu scop caritabil a avut loc în luna martie a anului 2017 și a constat în organizarea unui concert cu participarea unui artist al muzicii populare din Moldova. În urma evenimentului au fost donați 1.450 de euro ce urmau să fie direcționați către un azil de bătrâni din nordul Republicii Moldova pentru achiziționarea de electrocasnice.

Sursa: Interviu, Președinte al Asociației A.M.I.C.I.

Exemplul 2

Asociația moldovenilor din Marea Britanie, AMMB

O mare parte dintre activitățile asociației sunt transnaționale, majoritatea evenimentelor având un scop caritabil, iar fondurile colectate sunt transmise în Moldova organizațiilor non-profit de tipul orfelinatelor, al centrelor de plasamente pentru copii cu dizabilități sau în instituțiile de învățământ preuniversitar din mediul rural. Două dintre evenimentele care se organizează cu regularitate sunt „Martishop” și „Colindăm și donăm”, acestea au loc primăvara și iarna și presupun îmbinarea activităților de relaționare cu cele de strângere de fonduri.

În anul 2014, asociația AMMB, în parteneriat cu asociația studenților din Republica Moldova „Jeunes Moldave” din Franța și Biroul pentru Relații cu Diaspora din Moldova, au pus bazele unui program destinat tinerilor din diaspora moldovenească. Programul a constat în organizarea de stagii de practică profesională în cadrul sectoarelor privat și public din Moldova pentru studenții moldoveni ce studiază și locuiesc în afara țării.

Sursa: Interviu, Vicepreședinte al Asociației AMMB

Exemplul 3

Comunitatea Noroc din Olanda, Asociația pentru Integrarea Migranților din Franța, Casa Mare din Estonia, „Sănătatea are Gust” din Republica Moldova

Cele patru organizații, trei dintre care aparțin moldovenilor ce se află în străinătate, au implementat cu sprijinul Biroului pentru Relații cu Diaspora un proiect de

scurtă durată ce a constat în organizarea de activități de tipul instruirilor, orelor de curs și de laborator, sesiunilor de coaching și networking dedicate tinerilor din Republica Moldova. Intitulat „Școala Sustenabilității”, proiectul a fost compus din cinci proiecte mai mici, scopul cărora a constat în dezvoltarea unor idei inovatoare pentru proiecte sau afaceri sociale ce urmau să fie înființate în Moldova. Proiectul și-a propus să valorifice potențialul de dezvoltare al migranților moldoveni și efectuarea unui transfer de cunoștințe și abilități dinspre migrații cu experiență profesională din diverse domenii și tinerii din Moldova.

Sursa: Interviu, Lider informal al grupului de inițiativă

Exemplul 4

Asociația Koolture Tricolore, Canada

Inițiativa aparține președintelui asociației Koolture Tricolore din Canada. Pe parcursul a două luni, în vara anului 2017, președintele asociației, având o vastă experiență în domeniul marketingului și al organizării de evenimente, a oferit un program de mentorat pentru studenții secțiilor de jurnalism și comunicare publică ai universităților din Moldova. La fel ca în exemplul precedent, proiectul s-a fundamentat pe ideea transferului de cunoștințe, *know-how* și abilități.

Sursa: <http://www.brd.gov.md/ro/content/diaspora-engagement-hub-0>

Exemplul 5

Comunitatea Moldovenilor din Quebec, Canada

Un grup de persoane care fac parte din comunitatea moldovenilor migrați din Canada, în luna martie a anului 2017, au dat startul unei inițiative, intitulată „Generația Valiza” prin care și-au propus să sprijine familiile din Moldova ce întâmpină dificultăți economice. Deocamdată, activitatea principală a grupului constă în identificarea familiilor ce se află la granița sărăciei și în suplینirea nevoilor lor prin acordarea de donații.

Sursa: Interviu, Președintele asociației de migrați

Prin implicarea în proiecte și programe transnaționale structurile asociative voluntare ale migraților încearcă să atenueze eșecul acțiunilor statului sau să compenseze absența lor în domenii pe care le identifică ca fiind prioritare, precum asistență socială, sănătate, educație, protecția mediului și altele. Donațiile și contribuțiile filantropice ale migraților au caracter translocal și, deocamdată, nu se cunoaște exact cum acestea sunt identificate și cine le prioritizează, dar este cert faptul că cele mai multe dintre asociații apelează la promovarea unor cauze sociale sau umanitare care au legătură cu Moldova.

Prioritățile și domeniile care necesită intervenție și pe care le identifică asociațiile au legătură cu sărăcia și problemele social-economice din Moldova. Atenția celor care inițiază și implementează proiecte de amploare mică se îndreaptă de cele mai multe

ori către persoanele social dezavantajate sau cele care fac parte dintr-o categorie vulnerabilă: copiii orfani sau din familii numeroase și cu venituri reduse, bătrâni care nu beneficiază de sprijinul membrilor familiilor sau sunt instituționalizați, persoane cu dizabilități etc. Alte tipuri de proiecte prevăd donații de echipamente și produse medicale cu destinatari exacti (persoane cu dizabilități sau unități sanitare din Chișinău sau din alte localități), dar și donații pentru persoane bolnave sau pentru cei care au suferit accidente rutiere sau de muncă. Accesul la educația preuniversitară a copiilor este iarăși un subiect care, de regulă, suscită atenția migranților și a asociațiilor de migranți. În aceste cazuri, fondurile și eforturile se îndreaptă înspre asigurarea copiilor cu obiectele necesare studiului (rechizite școlare, îmbrăcăminte, bani pentru transport). Într-un fel, putem spune că proiectele și ideile migranților sunt mai curând tradiționale, puține dintre acestea fiind inovative, cei care contribuie nereușind să identifice și alte nevoi, puncte slabe sau probleme în rândul celor rămași în Moldova. Dintre toate, activitățile filantropice sunt preferate de către membrii asociațiilor deoarece au rezultate imediate și tangibile și sunt mai ușor de realizat fiindcă efortul principal constă în colectarea unor sume simbolice de la un număr cât mai mare de donatori individuali, de cele mai multe ori donatorii fiind chiar migranții sau membrii structurilor asociative. Cu toate că în cele mai multe cazuri rezultatele nu sunt cele pe care și le-ar dori organizatorii de evenimente, ei se declară mulțumiți de micile reușite. Cauzele pe care le înaintează tot ei și care explică rezultatele modeste ale inițiativelor filantropice sunt slaba promovare a ideilor și a proiectelor, eforturile reduse îndreptate înspre persuadarea și convingerea migranților în ceea ce privește utilitatea sau necesitatea ideilor sau a proiectelor. O altă provocare majoră constă în sentimentul de încredere care ar trebui să existe între cei care inițiază activități filantropice și donatori. În continuare redau un fragment dintr-un interviu efectuat cu un membru activ al unei asociații de migranți în care respondentul își expune părerea vizavi de amploarea activităților transnaționale cu caracter filantropic:

„Sumele pe care le strângem nu sunt mari. Ne bazăm pe donații mici și pe câteva donații mai mari. Dacă cineva dă 50 sau 100 de euro deja îi mult. Cel mai mult au reușit să adunăm 700 de euro de la un eveniment de caritate pentru o casă de bătrâni. Dar eu zic că încet-încet oamenii se obișnuiesc cu astfel de chestii, au început să capete încredere. Dar e important să le arăți ce ai făcut cu banii lor, nu contează dacă au donat un euro sau o mie.” (Interviu, Membru al asociației de migranți 3)

Interviurile și analiza efectuate au relevat faptul că practicile și activitățile transnaționale ale asociațiilor nu au la bază o viziune, o strategie sau cel puțin un plan, o estimare a unor costuri sau a unui impact asupra celor care urmează să beneficieze de acestea. În activitățile desfășurate, asociațiile nu par să urmeze o agendă cu obiective sau priorități care ar denota orientarea către societatea de origine și/ sau cea de destinație, așadar, din moment ce nu am putut discerne dacă acestea există sau nu și ce conținut au, mi-a fost imposibil să mă pronunț asupra caracterului conflictual al acestora. Însă, atât timp cât sunt lipsite de coordonare, de sprijin logistic sau financiar,

activitățile rămân sporadice, de puține ori au un efecte de multiplicare, în și mai puține cazuri devin cunoscute sau devin exemple de bună practică, fapt ce inhibă sau limitează potențialul de implicare al migranților în dezvoltarea și sprijinirea statului de origine. În unele cazuri, efectul activităților și practicilor transnaționale cu potențial de modernizare sau dezvoltare nu este capitalizat, deoarece structurile instituționale din statele de destinație nu se implică în definirea parametrilor ce ar încuraja comportamentul transnațional al migranților moldoveni. Altfel spus, și dacă admitem că în rândul migranților din Republica Moldova se constituie o formă a unei societăți civile „delocalizate”, relația cu aceasta nu este întreținută sau cultivată suficient în lipsa raporturilor de parteneriat și colaborare cu reprezentății statului de origine. Alteori, după cum a reieșit chiar din declarațiile unor respondenți, moldovenii nu doresc sau/și nu cunosc cum să profite de structura de oportunități a statului de primire:

„Este important să îți dorești să faci ceva, dar nu este suficient. Eu le spun celor care vor să facă ceva în comunitățile în care se află: înființați o asociație și înregistrați-o în mod formal, asta nu presupune mare efort. Apoi căutați parteneri, sponsori, surse de finanțare, țineți legătura unii cu alții, învățați cum se scrie o aplicație pentru un grant și cum se fac niște estimări de cheltuieli. Este posibil să obții bani, adică finanțare, să primești un spațiu gratuit pe care nu trebuie să îl închiriezi, să primești alte sponsorizări. Statul în care vă aflați vă ajută, dar nu vă poate da fără să depuneți și voi un efort.” (Interviu, Președinte al asociației de migranți 5)

Din anumite puncte de vedere, nu e greșit dacă spunem că vechimea procesului migratoriu și stadiul de formare a comunităților de migranți deocamdată nu permite exploatarea potențialului de dezvoltare și de implicare al acestora. Datele colectate în rândul migranților și al reprezentanților structurilor asociative pun în evidență o conștientizare redusă în rândul migranților a multitudinii de forme prin care aceștia pot avea un rol și o contribuție la menținerea legăturii cu statul de origine și la modernizarea acestuia. O mică parte dintre aceștia întrevăd faptul că donațiile mici de resurse, de timp și de energie sunt primele și cele mai simple forme de implicare și participare. De asemenea, cei care alcătuiesc comunitățile de migranți nu sunt pregătiți să se implice în activități colective, acest lucru se întâmplă din două motive: pe de o parte, nu există o cultură sau deprinderi în acest sens, pe de altă parte acestea nu se încurajează nici în statele de origine, nici în cele de destinație, întrucât nu există contexte favorabile în cadrul cărora migranții moldoveni să poată participa la activități transnaționale. Condițiile pentru crearea unor contexte favorabile în cadrul cărora migranții își schimbă rolul din agenți individuali în agenți colectivi de dezvoltare sau într-o ramură a societății civile moldovenești ce se extinde peste granițele Moldovei sunt acordarea de finanțări pentru activități, inițiative și politici publice ce includ o dimensiune de co-dezvoltare, un grad de coeziune mai înalt în rândul comunităților de migranți, interesul crescut de implicare din partea migranților, interesul din partea instituțiilor donatoare și multe altele.

4. Concluzii

În încheierea analizei efectuate până în acest moment, cred că este important să aduc în discuție distincția dintre „dorința” și „capacitatea” de a se implica a migranților, întrucât atât în cazul migranților, cât și în cazul structurilor asociative de migranți interpretările interviurilor relevă faptul că dorința de a contribui a migranților (*desire to engage*) este depășită de capacitățile lor de a contribui (*capacity to engage*). Autorii care propun dihotomia reliefează faptul că capacitatea de a se implica a migranților se fundamentează pe gradul de securitate socio-economică pe care îl au persoanele, dar și pe veniturile lor, ce ar trebui să le permită să își acopere mai mult decât nevoile simple, precum cele de subzistență. În egală măsură, capacitatea este dată de libertatea migrantului de a se exprima liber și de a-și forma un șir de competențe sociale și politice, precum cele ce presupun desfășurarea unor activități de lobby, organizare de campanii, scriere și adresare de petiții sau colectare de fonduri pentru proiectele și ideile pe care le au migranții – acțiuni ce definesc și descriu rolul și atribuțiile societății civile. În contrast, dorința de a se implica a migranților este influențată și modelată de motivații personale sau private, cum ar fi nevoia de a-și sprijini familia sau apropiații, de a contribui la cauze umanitare sau filantropice în folosul unei comunități sau chiar națiuni, dar și de propensiunea de a se angaja în cauze politice ca urmare a manifestării unor păreri politice personale sau sentimente etno-naționaliste (Al-Ali, Black și Koser, 2011). Cu privire la dihotomia capacități-dorințe, în cazul migranților moldoveni, realitatea empirică a scos în evidență predominanța ultimelor. De aceea, una dintre concluziile pe care le formulez, care s-ar putea să nu mai fie valabilă peste câțiva ani, este că atât timp cât ideile venite din partea structurilor asociative de migranți se fundamentează doar pe dorința de a contribui (*desire to engage*) inițiativele lor vor avea un impact nesemnificativ și un caracter preponderent individual, sporadic, fără potențial de multiplicare. Măsura în care structurile asociative pot genera schimbări în acele comunități din care provin migranții, alături de tipul acestora, va depinde de calitatea și de conținutul legăturilor și al capitalului social ce se formează și se consolidează, pe de o parte, între persoanele care alcătuiesc comunitatea de migranți sau diaspora, și, pe de altă parte, între migranți și non-migranți (familie, prieteni, rude, vecini etc.), dar și între migranți și instituțiile de acasă. Acest lucru are o importanță crucială îndeosebi pentru structurile asociative, deoarece atât migranții, cât și organizațiile lor nu reprezintă agenți ai transformării sau ai schimbării ce pot acționa de unii singuri (O societate civilă, „delocalităză” sau nu, este rezultatul existenței și al acțiunilor membrilor ce o alcătuiesc!) Dimpotrivă, pentru a-și spori potențialul, ele trebuie să comunice, să colaboreze cu acele organizații/ acei actori ce sunt capabili și au resursele necesare pentru a promova o agendă instituțională ce prioritizează transformările din țara de origine, căci, doar în această manieră, structurile asociative de migranți din Republica Moldova vor putea să abordeze paradoxurile și oportunitățile pe care le presupun legăturile transnaționale complexe ce se creează în rezultatul migrației între țara de origine și cea de destinație.

Bibliografie:

1. Al-Ali, N., Black, R. și Koser, K., „The Limits to ‘Transnationalism’: Bosnian and Eritrean Refugees in Europe as Emerging Transnational Communities”, 2011, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 24, nr. 4, pp. 578-600.
2. Biroul pentru Relații cu Diaspora, Guvernul Republicii Moldova, [Online] disponibil la adresa <https://brd.gov.md/>, accesat la data de 11 octombrie, 2018.
3. Brinkerhoff, J.M. (editor), *Diasporas and International Development: Exploring the Potential*, Boulder: Lynne Rienner, 2008.
4. Brinkerhoff, J.M., „Creating and Enabling Environment for Diaspora’s Participation in Homeland Development”, 2012, *International Migration*, vol. 50, nr. 1, pp. 75-95.
5. Caselli, M., „Transnationalism and Co-Development: Peruvian Associations in Lombardy”, 2012, *Migration and Development*, vol. 1, nr. 2, pp. 295-311.
6. Castles, S., de Haas, H. și Miller, M.J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, ediția a 5-a, Londra: Palgrave Macmillan, 2013.
7. Faist, T., „Towards Transnational Studies: World Theories, Transnationalisation and Changing Institutions”, 2010, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 36, nr. 10, pp. 1665-1687.
8. Faist, T., Fauser, M. și Kivisto, P., *The Migration-Development Nexus. A Transnational Perspective*, Londra: Palgrave Macmillan, 2011.
9. Fauser, M., *Migrants and Cities. The Accommodation of Migrant Organizations in Europe*, Surrey: Ashgate, 2012.
10. Gamlen, A., „Diaspora Institutions and Diaspora Governance”, 2014, *International Migration Review*, vol. 48, nr. S1, pp. S180-S217.
11. Glick Schiller, N., „The Centrality of Ethnography in the Study of Transnational Migration. Seeing the Wetland Instead of the Swamp”, în Foner, N. (editor), *American Arrivals. Anthropology Engages the New Immigration*, School of American Research Advanced Seminar Series, Santa Fe: School of American Research, 2003, pp. 99-128.
12. Glick Schiller, N., Basch, L. și Szanton Blanc, C., *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*, New York: New York Academy of Science, 1992.
13. Haruța, C., „Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova”, 2016, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, vol. 2(39), pp. 88-112.
14. Haruța, C., „Migrația ca fenomen social: perspective și abordări teoretice transdisciplinare”, 2018, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, vol. 2(43), pp. 33-53.
15. Lacroix, T., „Bonding Collective? The Moral Infrastructures of Transnational Hometown Networks”, WP nr. 27, International Migration Institute, Oxford, Marea Britanie, 2010a, [Online] disponibil la adresa <https://www.imi.ox.ac.uk/publications/wp-27-10>, accesat la data de 26 octombrie, 2016.
16. Lacroix, T., „Hometown Organisations and Development Practices”, WP nr. 28, International Migration Institute, Oxford, Marea Britanie, 2010b, [Online] disponibil la adresa <https://www.imi.ox.ac.uk/publications/wp-28-10>, accesat la data de 2 noiembrie, 2016.

17. Lacroix, T., „Transnationalism and Development: The Example of Moroccan Migrant Networks”, 2009, *The Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 35, nr. 10, pp. 1665-1678.
18. Marcu, S., „Between Migration and Cross-Border Mobility: Return for Development and Europeanization among Moldovian Immigrants”, 2014, *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 14, nr. 1, pp. 83-107.
19. Morales, L. și Jorba, L., „Transnational Links and Practices of Migrants’ Organisations in Spain”, în Bauböck, R. și Faist, T. (editori), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, pp. 267-293.
20. Moraru, V. și Deleu, E., „Generații secunde de migrație: implicații politice și sociale. Cazul cetățenilor moldoveni din Italia”, 2016, *Moldoscopia*, nr. 4 (LXXV), pp. 92-107.
21. Moya, J.C., „Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective”, 2005, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 31, nr. 5, pp. 833-864.
22. Orozco, M. și Rouse, R., „Migrant Hometown Associations and Opportunities for Development: A Global Perspective”, Migration Policy Institute, 1 februarie 2007, [Online] disponibil la adresa <http://www.migrationpolicy.org/article/migrant-hometown-associations-and-opportunities-development-global-perspective>, accesat la data de 23 februarie 2015.
23. Østergaard-Nielsen, E. (editor), *International Migration and Sending Countries. Perceptions, Policies and Transnational Relations*, Londra: Palgrave Macmillan, 2003.
24. Østergaard-Nielsen, E., „Mobilising the Maroccans: Policies and Perceptions of Transnational Co-Development Engagement among Moroccan Migrants in Catalonia”, 2009, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 35, nr. 10, pp. 1623-1641.
25. Portes, A., Escobar, C. și Radford, A.W., „Immigrant Transnational Organizations and Development: A Comparative Study”, 2007, *International Migration Review*, vol. 41, nr. 1, pp. 242-281.
26. Portes, A., Guarnizo, L.E. și Landolt, P., „The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field”, 1999, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 22, nr. 2, pp. 217-237.
27. Tajeda, G., Varzari, V. și Porcescu, S., „Scientific Diasporas, Transnationalism and Home-country Development: Evidence from a Study of Skilled Moldovans Abroad”, 2013, *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 13, nr. 2, pp. 157-173.
28. Vertovec, S., „Migrant Transnationalism and Modes of Transformation”, 2004, *International Migration Review*, vol. 38, nr. 3, pp. 970-1001.

Anexa 1. Caracteristicile respondenților intervievați – reprezentanți ai structurilor asociative voluntare ale migranților moldoveni din zece țări de destinație

Nr.	Țara de destinație	Anul înființării	Rolul/ poziția respondentului
1	Canada	2008	Președintele asociației de migranți
2	Canada	2014	Membru al asociației
3	Italia	2007	Președintele asociației
4	Canada	2017	Membru al asociației
5	Danemarca	2013	Președintele asociației
6	Canada	2015	Membru în boardul asociației
7	Olanda	2012	Grup de inițiativă, lider informal al grupului
8	Suedia	2009	Grup de inițiativă, lider informal al grupului
9	Belgia	2011	Grup de inițiativă, lider informal al grupului
10	Franța	2015	Vicepreședintele asociației
11	Marea Britanie	2011	Membru al asociației
12	Italia	2015	Fost președinte al asociației
13	Italia	2004	Președintele asociației
14	Italia	2008	Președintele asociației
15	Finlanda	2011	Președintele asociației
16	Grecia	2010	Președintele asociației